

MIKE REDMAYNE – PAUL ROBERTS – COLIN AITKEN –
GRAHAM JACKSON

Kétséges kriminalisztikai bizonyítás¹

Miként kell előadniuk megállapításaikat a kriminalisztikai és más szakértő tanúknak a bíróságon? Milyen típusú és minőségű adatokra támaszkodhatnak megalapozottan a szakértők a következtetések kialakításakor? Egy újabb, *az R. v T.-ügyben*² hozott jelentős döntésében a fellebbviteli bíróság (*Court of Appeal*) ezt az örök kérdést vizsgálta újra azzal a csavarral, hogy a mennyiségi valószínűségeket magában foglaló kétséges bizonyítékok közül nem mindegyik alapult statisztikai adatokon. A tudományos bizonyítékok értékelésekor a valószínűség szerepével foglalkozó korábbi bírósági ítéletek szkeptikus hangjára hivatkozva³, a fellebbviteli bíróság az *R. v T.-ügyben* elutasította ezt a szakértői módszert, és figyelmeztetett, hogy nem ismétlődhet meg a jövőben. A döntés számos tapasztalt szakember megdöbbenését, sőt rémületét váltotta ki.⁴ Ha egy szakterület válságos helyzetbe kerül, fontos, hogy megmaradjon a krízisből történő kilábalás esélye. A fellebbviteli bíróság *R. v T.-ügyben* hozott ítéletének kedvező fogadtatása leginkább a bíróság ama döntésének tulajdonítható, hogy a büntetőeljárásokban felhasznált szakértői bizonyítékokat részletes vizsgálatnak kell alávetni. Az angol bíróságok nem következetesen kezelik ezt a kérdést, olykor túlságosan könnyen fogadnak el érvényesnek vitatható tudományos eljárásokat.⁵ A fellebbviteli bíróság *R. v T.-beli* okfejtését nem mindig könnyű követni, és az ítéletben szereplő bizonyos kitételeknek a szöveggörnyezetből való kiemelésekor úgy tűnhet, hogy

¹ Forensic Science Evidence in Question. Criminal Law Review, iss. 5, 2011. <https://repository.berkeley.ac.uk/jspui/bitstream/10373/1081/2/JacksonCrimLawRevPublisher2011.pdf>. A jogosult Thomson Reuters engedélyével.

² *R. v T* [2010] EWCA Crim 2439; [2011] 1 Cr. App. R. 9.

³ Adams (No. 1) [1996] 2 Cr. App. R. 467 CA (Crim Div); [1996] Crim. L. R. 898; Adams (No. 2) [1998] 1 Cr. App. R. 377 CA (Crim Div). A vitához lásd Paul Roberts – Adrian Zuckerman: Criminal Evidence. 2nd ed. Oxford University Press, Oxford, 2010, pp. 159–163.

⁴ Lásd Ian W. Evett et al.: Expressing Evaluative Opinions: A Position Statement. Science & Justice, vol. 51, iss. 1, 2011; Charles E. H. Berger – John Buckleton – Christophe Champod – I. W. Evett – Graham Jackson, Evidence Evaluation: A Response to the Appeal Court Judgment in *R v T*. Science & Justice, vol. 51, iss. 2, 2011

⁵ Összehasonlításként például Dallagher [2002] EWCA Crim 1903; [2003] 1 Cr. App. R. 12; [2002] Crim. L. R. 821, a fülnyomat bizonyítás elfogadhatóságával összefüggésben.

mege erősítik a törvényszéki szakértők legrosszabb félémeit. Ez a cikk az R. v T.-ügy konstruktív olvasatát nyújtja, pozitív vonásait hangsúlyozva, míg az elutasító értelmezések, a fellebbviteli bíróság legjobb szándékai ellenére, az angol büntetőtárgyalásokon felhasznált szakértői bizonyítékok hitelességének csökkenésével és bizonyító értékük eltorzításával fenyegetnek.

Mi volt a bizonyíték?

T.-t emberölés miatt ítélték el, amely részben a Forensic Science Service (FSS) által végzett lábnyom- („lábnyom-”) összehasonlító bizonyításon alapult. Figyelemmel a talpmintázat egyediségére, a cipőméretre, valamint az elhasználódás és a sérülések jeleire, az FSS-szakértő következtetése szerint „tudományosan mérsékelt fokban támasztható alá” az a feltevés, hogy a helyszíni nyomok T. Nike edzőcipőjétől származnak. A tárgyaláson, a kereszkérdéskor a szakértő azt állította, hogy mintegy 786 ezer pár, releváns talpmintázattal bíró edzőcipőt hozott forgalomba a Nike az 1996 és 2006 közötti időszakban, ezek körülbelül három százaléka lehetett T. 11-es cipőmérete. Vizonyítási pontként a szakértő elmondta, hogy az Egyesült Királyságban az elmúlt hetven évben mintegy háromszázmillió pár sportcipőt adtak el.

Annak érdekében, hogy eljusson a szakvéleménye végkövetkeztetéséig, jelezve az ügyészi álláspont „mérsékelt támogatását”, a szakértő az FSS operatív eljárási standardjának megfelelően valószínűségi arányokat alkalmazva, okszerű módszert használt.⁶ A valószínűségi arány a bizonyító erő felmérésének módja. A valószínűségi hányadosok két olyan valószínűséget hasonlítanak össze, amelyek alternatív feltételezések függvényei: például annak a valószínűsége, hogy megtaláljunk egy ugyanolyan lábnyomot, ha T. cipői hagytak nyomot, és annak a valószínűsége, hogy megtaláljunk egy ugyanolyan lábnyomot, ha *nem* T. cipői hagytak nyomot. Egyebek között a valószínűségi arányok tükrözik azt a véleményt, hogy még ha tökéletes az egyezés a helyszíni nyom és a gyanúsított cipője között, *ebből nem következik, hogy az a gyanúsított cipőjétől származik*. Képzeljük el, hogy a helyszíni nyomatot egy vadonatúj, dobozból frissen kivett cipő okozta. A gyanúsítottnak van a releváns típusból egy pár új cipője, de ugyanígy másoknak is, akik éppen most vásároltak ugyanabból a népszerű cipőből. Az egyezés bizo-

⁶ A kriminalisztikai bizonyítás valószínűségi arányú megközelítésének hozzáférhető bemutatását lásd Mike Redmayne: *Expert Evidence and Criminal Justice*. Oxford University Press, Oxford, 2001, Ch. 3.

nyító ereje csak attól függ, mennyire népszerű ez a cipőfajta, és értelemszerűen, hogy hány pár van jelenleg forgalomban. A valószínűségi arány képes mennyiségileg meghatározni a bizonyíték ezen alapvető dimenzióját.

A szakértő az R. v T.-ügyben azt feltételezte, hogy ha az ügyési álláspont volna igaz, és a kérdéses nyomok T. cipőjétől származnak, a mintázat megfelelésének a valószínűsége egy, azaz a cipő talpán lévő mintázat kétségtelenül egyezik a bűnügy helyszínén észlelt nyomokkal. A mintázat egyezőségének a valószínűsége, ha a védelem vonatkozó álláspontja igaz, visszatükrözi a talpmintázat relatív gyakoriságát az érintett populációban. Jelen ügyben a szakértő által hivatkozott adatbázis azt mutatta, hogy az FSS laboratóriumai-ban 2005 és 2007 között megvizsgált cipők húsz százalékának volt ugyanilyen talpmintázata. Ennek következtében, ha a nyom nem T. cipőjétől származott, az egyező minta találati valószínűsége 0,2. E két valószínűség aránya $1 : 0,2$, azaz a minta bizonyítottságának valószínűségi aránya öt.⁷ Kielemezve a valószínűségi arány következtetéseit, mindez azt jelenti, hogy annak az álláspontnak az esélye, hogy T. cipője hagyta a nyomokat, ötször nagyobb, miután egyezőséget találtak T. sportcipője és a helyszíni nyomok között, mint az előtt volt, hogy a mintát mint bizonyítékot figyelembe vették volna. Ez után a szakértő a T.-től lefoglalt Nike sportcipő méretével, elhasználódásával és a rongálódásával összefüggésben további három valószínűségi aránnyal számolt. T. sportcipőjének és a helyszínen nyomott hagyónak ugyanolyan kopásjegyei voltak. Feltételezve, hogy az érintett cipők mintegy fele osztozik ezen tulajdonsággal, a kopás valószínűségi aránya $1 : 0,5 = 2$ volt. Végül a szakértő a négy valószínűségi arányt egy egyszerű formula szerint kombinálta: mintázat x méret x használat x rongálódás, ez egy nagyjából 100-as összetett valószínűségi arányt adott ki.⁸ Más szavakkal, a lábnyombizonyíték teljes egészében százszorosára emelte annak az esélyét, hogy T. sportcipői hagyták a nyomokat a helyszínen.

E kalkulációk egyike sem jelent meg a szakértő írásbeli szakvéleményében, illetve nem szerepelt a tárgyaláson tett vallomásaiban. Ehelyett a szakértő egy az FSS által kidolgozott skálát használt ahhoz, hogy lefordítsa a valószínűségi arányokat a bizonyíték erejének szóbeli összegzéseként, ezt

⁷ Mivel $1 : 0,2 = 5$.

⁸ A számítás részletei: R. v T [2010] EWCA Crim 2439 [36]. Úgy tűnik, a szakértői formula megpróbálta figyelembe venni a valószínűségi érvelésben lévő függőségi viszonyt. Lásd Colin Aitken – Paul Roberts – Graham Jackson: *Fundamentals of Probability and Statistical Evidence in Criminal Proceedings: Guidance for Judges, Lawyers, Forensic Scientists and Expert Witnesses*. Royal Statistical Society, 2010.

vélhetően könnyebb megértenie az esküdtzéknek, mint a száraz számokat. E skála szerint a valószínűségi arány 10 és 100 között „mérsékelt támogatását” fejezi ki annak az álláspontnak, hogy T. sportcipőjétől származnak a nyomok. Ha a valószínűségi ráta valamivel átfogóbb lett volna, a szakértő azt mondhatta volna, hogy a lábnyombizonyíték „mérsékeltelen erősen” igazolja az ügyészi álláspontot.

Mit mondott a fellebbviteli bíróság?

Helyt adva T. ítélet elleni fellebbezésének, a fellebbviteli bíróság a lábnyom-szakértői bizonyítás néhány, T. tárgyalásán hivatkozott aspektusát hibásnak találta. Legnyilvánvalóbb az a kétségtelen diszkrépancia volt, amely a szakértő által az írásbeli szakvéleménye készítése során felhasznált [feltáratlan] valószínűségi arányszámítások és a kereszkérdéskor hivatkozott Nike-formalmazási adatok között állt fenn. A számokra hivatkozás a bíróságon és bírói összegezésként való megisméltése a tárgyalás alatt, látszólag a védelemnek volt kevésbé kedvező, mert ők hangsúlyozták, hogy – az összes cipő felosztásának arányához képest – a vádlott Nike sportcipőjének 11-es mérete viszonylag ritka. A fellebbviteli bíróság érthető módon aggódott, hogy az esküdtzék a számadatokra támaszkodva esetleg eltúlozza az ügyészi álláspont súlyát. Általánosabban fogalmazva, a bíróság úgy vélte, hogy bár személyes hiba nélkül, az R. v T.-ügyben a szakértő magáévá tette a közölt protokollt, amelyen bizonytalanul alapultak a szakvéleményében megfogalmazott konklúziói. „Egész egyszerűen általában véve rossz – méltatlankodott a bíróság –, ha a szakértő elmulasztja kifejezni azt az utat, amely elvezette őt a szakvéleménye következtetéseihez.”⁹ Más szavakkal, az átláthatóság alapvető és végzetes hiánya teljesen ellentétes azon jogi követelménnyel, miszerint a szakvéleményekben ki kell fejteni „minden olyan (szak)irodalmi vagy egyéb információ részleteit, amelyekre a szakvélemény készítésekor a szakértő támaszkodott”¹⁰.

Ugyanakkor a fellebbviteli bíróság a legtöbb kritikát azzal az esettel kapcsolatban fogalmazta meg, amikor a valószínűségi véleményét a szakértő elégséges adattal alátámasztani nem tudta. Ahogy a bíróság megjegyezte,

⁹ R. v T [2010] EWCA Crim 2439 [108].

¹⁰ Criminal Procedure Rules 2010 r. 33.3.

„egy matematikai számításokon alapuló megközelítés csak annyira jó, mint a felhasznált adatok megbízhatósága”¹¹.

Míg a valószínűségi számítások elfogadhatók és jól beváltak a DNS-profil bizonyítása esetén, addig az R. v T.-ügyben a szakértő által a talpmintázat és a cipőmérethez kapcsolódó valószínűségi arányok számításához hivatkozott adatforrásokat megbízhatatlannak és pontatlanoknak bélyegezték.¹² Még a bíróság előtt hivatkozott nemzeti eladási adatok is csupán megközelítések voltak, ezek közül kizárták a hamis cipőket és a Foot Locker kiskereskedelmi lánccon keresztül eladottakat, mivel az adataik nyilvánvalóan beszerzhetetlenek voltak. Következésképpen, a fellebbviteli bíróság a lábnyom-összehasonlításokkal kapcsolatban igénybe vett valószínűségi számításokat illetően arra a következtetésre jutott, hogy „önmagában megbízhatatlan és az adatokon alapuló matematikai valószínűség-számítás olyan megnyilvánulását jelenti, amely nem teszi lehetővé az adatok megfelelő felépítését [...] Meg kell elégednünk azzal, hogy a lábnyom-bizonyítás területén reálisan nem készíthető az ügyekben általánosan használandó formula a valószínűségek számítására. A gyakorlatnak nincs megbízható alapja.”¹³ A bíróság ráadásul hozzátette, „e bíróság egyértelművé teszi, hogy a DNS területén (és más lehetséges területeken, ahol a gyakorlatnak szilárd statisztikai bázisa van) kívül, [...] valószínűségi arányok nem alkalmazhatók”¹⁴.

Ha a szakértők számára eleve lehetetlen, hogy a lábnyom-összehasonlításokat valószínűségi arányokban megadva fejezzék ki, milyen lehetőségeik maradnak? Az R. v T.-ítélet kétségbeejtően homályos ebben az alapvető kérdésben. Bizonyos helyzetekben, úgy tűnik, a bíróság a lábnyomos ügyekben annak közlésére korlátozná a szakértőket, hogy a vádlott cipője „okozhatta” a helyszíni nyomokat. „Az »okozhatta« terminus használata – magyarázta a bíróság – a bizonyíték precízebb megfogalmazása; jobban képessé teszi az esküdszékelt arra, hogy megértse a bizonyíték igazi természetét, mint az átlátha-

11 R. v T [2010] EWCA Crim 2439 [80].

12 Michael J. Saks – Johathan J. Koehler: The Coming Paradigm Shift in Forensic Identification Science. Science, vol. 309, 2005, p. 892. Nyíltan azzal érvelve, hogy hamarosan a DNS-profil-értékelés vált át az irányadó módszertani mintává valamennyi kriminalisztikai azonosítás számára.

13 R. v T [2010] EWCA Crim 2439 [86].

14 R. v T [2010] EWCA Crim 2439 [90]. Ellentétben a bíróság korábbi, az Adams-ügyben (No. 2) [1998] 1 Cr. App. R. 377 CA (Crim Div) hozott döntésbeli gondolatával, amely nem támogatta azt, amit a T-ügyben. Az Adams-ügyben a fellebbviteli bíróság kifogásolta a valószínűségi arányok „nem tudományos” bizonyítékok értékelésének esküdszék általi használatát, a Bayes-tételt alkalmazva a bűnösség „utólagos valószínűségének” számításához. Miközben jó okai lehettek ennek a döntésnek, az Adams-ügy nem mond semmit arról, vajon a szakértők alkalmazzanak-e valószínűségi arányokat a megállapításuk kialakításában.

tatlanabb »[tudományosan] mérsékelten alátámasztott«” kifejezés.¹⁵ Rendkívüli esetekben azonban előfordulhatnak további tényezők, úgymint a „szokatlan méret vagy minta”, amelyek lehetővé teszik a szakértőnek, hogy „tovább lépjen az »okozhatta« kitételen, és e tényekre alapítva kategorikusabb értékelő véleményt adjon”¹⁶. Később az ítéletben a bíróság részletezte ezeket az észrevételeit, a módszer pozitív példájaként idézve az *Atkins* arckép alkotásos ügyet¹⁷. Fontos, hogy az *Atkins*-ügyben „nem volt kérdés a valószínűségi arány használata”¹⁸. Ennek analógiájaként „a lábnyomot vizsgáló szakértő a megfelelő esetekben a tapasztalatait felhasználva tud határozottabb értékelő véleményt adni, amikor a konklúzió az, hogy a nyom »valószínűleg az adott lábbelitől származhat«. De nem valószínűségi arányokat, vagy egyéb matematikai formulákat kell használni a döntéshozatal során.”¹⁹

Hogy döntöttek az R. v T.-ügyben?

Az említett eset összegzéseként világossá kell tenni, hogy szigorúan véve az R. v T.-ügy lényege a lábnyomok szakértői bizonyításának a korlátozása. A fellebbviteli bíróság kifejezetten elfogadta a valószínűségi számítások használatát a DNS-profilokat illetően (és „más lehetséges területeken, ahol van egy szilárd statisztikai adatbázis”)²⁰, és kísérletet sem tett, hogy értékelje a tudományos bizonyítás más típusú területeivel összefüggésben a valószínűségi arányok használatát, amelyek nem esnek egy tekintet alá jelen fellebbezéssel. Vagyis nemcsak a bíróságok számos eseti vizsgálatában, de az általános megközelítés szerint is ki lehet terjeszteni a valószínűségi érvelést a kriminalisztika és a szakértői bizonyítás más területeire is. Így annak ellenére, hogy az R. v T.-ügy csak a lábnyom-összehasonlítás bizonyításával összefüggésben hozott egy formális jogi precedenst, igyekeznek elérni, hogy az ítéletet szélesebb körben ne értelmezzék félre vagy alkalmazzák hibásan.

Az egyenlet pozitív oldala, hogy a fellebbviteli bíróság foglalkozik az írásbeli szakvélemények transzparenciájának lehetővé tételével annak érdekében, hogy a szakértői következtetéseket megfelelően támasszák alá helyes adatok, és

¹⁵ R. v T [2010] EWCA Crim 2439 [73].

¹⁶ R. v T [[2010] EWCA Crim 2439 [74].

¹⁷ *Atkins* [2009] EWCA Crim 1876; [2010] 1 Cr. App. R. 8; [2010] Crim. L. R. 141.

¹⁸ R. v T [2010] EWCA Crim 2439 [39].

¹⁹ R. v T [2010] EWCA Crim 2439 [95].

²⁰ R. v T [2010] EWCA Crim 2439 at [90].

azért, hogy az esküdtzékeket – kivéve, ha az helytálló – ne vezessék félre a statisztikai bizonyítással. De foglalkoznunk kell az ítéletben lévő kitételek lehetséges célzásaival, amelyek általános korlátok előírásához vezethetnek el; hogyan kell a törvényszéki tudósoknak és más szakértő tanúknak eljutniuk a következtetéseikhez és előadniük megállapításaikat a küzdelmes büntetőtárgyalásokon.

A bíróság észrevételeinek az egyik lehetséges értelmezése, hogy jobb adatok, vagy szokatlan sajátosságok hiányában egy szakértő nem léphet túl azon az állításon, hogy a cipő „okozhatta” az adott nyomot. De ez rendkívül haszontalan korlátozása volna a szakértői bizonyítás alkalmazási körének. Végül is azt mondani, hogy egy bizonyos cipő „okozhatta” a nyomot, logikailag megegyezik azzal, hogy a világon bármely más cipő okozta a nyomot. Ez kicsit olyan, mintha azt mondanánk, hogy a vádlott „lehetett” az a személy, akit a szemtanú látott elfutni a bűncselekmény helyszínéről azon az alapon, hogy mint az elkövetőnek, a vádlottnak (is) két lába van, és ennek következtében nem lehet kirekeszteni a kétlábú gyanúsítottak köréből! Sőt, a leginkább kifogásolható sajátossága az „okozhatta” bizonyításnak nem az, hogy logikailag a bizonyító értéke csekély, hanem – mint jelen eset mutatja – nagyon kézzelfogható kockázatát adja annak, hogy az esküdtzék túlértékeli a bizonyító értékét.

Az esküdtek, érthetően, azt feltételezik, hogy az információt jelentősége miatt mutatták be nekik a tárgyaláson („mi másért mondaná ezt nekünk az ügyész, ha ez nem volna fontos?”), és a szakértői bizonyítás hatására könnyen arra a következtetésre juthatnak, hogy „a vádlott cipője okozhatta a nyomot” valójában azt jelenti „valószínűleg a vádlott cipője okozta a nyomot”, vagy „szinte bizonyosan az okozta a nyomot” stb.²¹ A viselkedéstudományi adatok alátámasztják ezt a feltevést.²² Vegyük fontolóra a *George*-ügy²³ fel-

21 Ezeket a súlyos aggályokat fogalmazta meg a fellebbviteli bíróság az Atkins-ügyben [2009] EWCA Crim 1876 [23]–[25]. Elképzelhető, hogy az R. v T.-ügyben [2010] EWCA Crim 2439 [66] a bíróság helyeselni szándékozott a lábnyom-azonosítók által Amerikában használt kifejezések skáláját, ahol az „okozhatta” a „valószínűleg okozta” és a „nem meggyőző” között helyezkedik el. Noha ez pontosítaná az „okozhatta” jelentését (feltételezve, hogy ez az értelmezés széles körben ismert, és a tényállás-megállapításnál hatékonyan kommunikálható), a bíróságnak tisztában kell lennie azzal, hogy a „valószínűleg okozta” magában foglal egy felcserélt feltételezést (úgynevezett „téves ügyészi következtetést”), egy logikai hibát, amelyet helyesen utasított el a fellebbviteli bíróság a Doheny-ügyben [1997] 1 Cr. App. R. 369; [1997] Crim. L. R. 669 CA (Crim Div) és a Deen-ügyben. The Times, January 10, 1994; és a Privy Council a Pringle v R-ügyben [2003] UKPC 9. Vö. R. v T [2010] EWCA Crim 2439 [91] pontjával, ahol a fellebbviteli bíróság maga követte el a tévedést. Az „okozhatta” terminológia és a felcserélt feltételezések további vitájához, lásd Colin Aitken – Paul Roberts – Graham Jackson: i. m.

22 Lásd például Dawn McQuiston-Surrett – Michael J. Saks: Communicating Opinion Evidence in the Forensic Identification Sciences: Accuracy and Impact. Hastings Law Journal, vol. 59, 2008, p. 1159.

23 George [2007] EWCA Crim 2722.

lebvezési eljárásában megesett szituációt. A *Barry George* zsebében talált, a fegyver elsülésekor keletkező lövési anyagmaradvány (FDR) elemi részecskéje azonos valószínűséggel származhatott abból a lövésből, amellyel George megölte *Jill Dandót* (ez volt a vád álláspontja), mint ha nem ő lőtt volna (ez volt a védelem álláspontja). Arra vonatkozó konkrét bizonyíték hiányában, hogy a részecskék hogyan kerültek oda – a fellebbviteli bíróság értékelése szerint hasonlóan az *R. v T.-ügy*höz –, valóban úgy kellett volna tanúskodniuk a vád szakértőinek, hogy a szemcséket George lövése „okozhatta”, de jól tették-e, hogy ennyiben hagyták a dolgot? Bizonyosan nem. A *George*-ügyben a fellebbviteli bíróság szerint az a módszer, ahogy az FDR-bizonyítás folyt a tárgyaláson, könnyen okozhatta azt, hogy az esküdtszék túlbecsülje annak valós bizonyító értékét. Minthogy az új tudományos bizonyítéokra a fellebbezésből derült fény, az FDR-bizonyíték hatásában közömbös – más szavakkal irreleváns – volt az eljárásban. Az *R. v T.-ügy*ben a fellebbviteli bíróság ahhoz ragaszkodása, hogy az „okozhatta” a tudományos bizonyíték pontosabb megfogalmazása, mint a „mérsékelten támogató”, egyszerűen nem állja ki a logikai vizsgálatot, nem is beszélve a gyakorlati elemzésről.

Az *R. v T.-ügy* egyik alternatív – a fellebbviteli bíróság szándékának szelleméhez hívebb, ha nem is feltétlenül az ítélet minden szakaszához illeszkedő – értelmezése az, hogy a szakértők még mindig nyújthatnak értékelő állásfoglalást valószínűségi értékek szóbeli összefoglalásaként úgy, mint „*mérsékelten alátámasztott*” és „*erősen alátámasztott*”, még szilárd statisztikai adatok hiányában is, ha helyesen alkalmazzák „*a valószínűségi arányokat és más matematikai formulákat*”. Noha vitatható szakértőket semmitmondóan bizonytalan és veszélyesen félrevezető álláspontok kinyilvánítására bátorítani, mindazonáltal az ilyen kifogás sem volna épp bölcs dolog. Számos oka van, amiért a szakértők valószínűségi megközelítést indokoltan alkalmazhatnak, a lábnymanalízisben nem kevésbé, mint a kriminalisztika más területein. A szempontok egy csoportja a szakértői következtetések konzisztenciájára és összehasonlíthatóságára és azoknak az esküdtszék tagjai általi érthetlenségére vonatkozik. Ha a szakértők továbbra is értékelő szakvéleményeket adnak – azaz többet mondanak, mint „lehet, hogy az történt, hogy” –, a mennyiségi meghatározásra irányuló kísérletek a legkézenfekvőbb módjai annak, hogy megpróbáljunk következetes mértéket elérni az olyan kifejezések használatában, mint a „mérsékelt” vagy „erős” támogatás. Különben valószínűsíthetően egy törvényszéki mindent szabad – egy (óvatos) szakértői „mérsékelten támogatott” kiegyenlíti a (fennhéjázó) másik szakértő „nagyon erősen támogatott”-ját –, előreláthatóan az esküdtszék félrevezetéséhez ve-

zet, vagy teljesen összezavarja őket. A mennyiségi meghatározás is elősegíti az átláthatóságot. Amikor a szakértői bizonyíték egyes elemeire esik szét és mindegyik eleme egy valószínűségi arányként van meghatározva (pontosan úgy, mint a lábnyomszakértő által alkalmazott módszer az R. v T.-ügyben), könnyebb a második szakértőnek ellenőriznie az elsőnek a tevékenységét (ahogy az ténylegesen történt T. ügyében). Ez is elősegíti a szemben álló szakértő általi alapos vizsgálatot és kritikát, amely a kontradiktórius büntető-eljárások szerkezeti elvárása, olyasvalami, amit a bíróságoknak különösen üdvözölniük kell a tárgyalás előkészítésének szakában, amikor is elvárt, hogy a bírák rendezzék és tisztázzák a szakértői nézeteltéréseket.²⁴ Végül, de biztosan nem utolsósorban, a valószínűségi arányokat alkalmazó valószínűségi megközelítés a logikai gondolkodás használata. Serkenti az elemzői szigorúságot és a kriminalisztikai bizonyítás eredményének kiegyensúlyozottságát, különösen mert megköveteli, hogy a szakértő az egymással versengő védelem és ügyészi magyarázatok szempontjai szerint gondolkodjon, és a szakvélemény kialakításánál figyelembe vegye a releváns bizonyítékok minden aspektusát. Ha például egy változó miatt, mint amilyen a kopás vagy a rongálódás, kevésbé valószínű, hogy a vádlott cipője okozta a gyanús nyomokat, ezt figyelembe kell venni a bizonyítékok erejének átfogó értékelésekor, függetlenül attól a tényről, hogy a szakértőt instruálhatta a rendőrség, és arra hivatott, hogy az ügyészt igazolja a tárgyaláson.²⁵

Ez eljuttat minket a fellebbviteli bíróság R. v T.-ügyben hozott ítéletének legbonyolultabb aspektusához. A bíróság helyesen követelte meg az írásbeli szakvélemények teljes átláthatóságát, de ez után kimondták, hogy a lábnyomszakértők nem foglalkozhatnak valószínűségi arányokkal az „értékelő megállapításaik” megfogalmazásakor. Ez azt jelenti, hogy a szakértőknek meg kell tagadniuk a logikai okfejtés ismert törvényszerű eszközeit, hogy ezáltal lemondjanak a bizonyítékok óvatos, kiegyensúlyozott mérlegeléséről? A fellebbviteli bíróságnak – függetlenül attól, hogy mit is mondott – nem állhatott

24 Lásd Judge Roderick Denyer QC: Case Management in the Crown Court. Hart, Oxford, 2008; Reed [2009] EWCA Crim 2698; [2010] 1 Cr. App. R. 23; [2010] Crim. L. R. 716 [128]–[134].

25 A bíróság felvetette azt, ahogy az Abadom-ügyben [1983] 1 W.L.R. 126 CA (Crim Div); (1983) 76 Cr. App. R. 48; [1983] Crim. L.R. 254 (az ügyben üvegszemcsék összehasonlításáról volt szó), hogy „egy szakértő adhat statisztikai adatbázison alapuló szakvéleményt, szimplán használva azt, az ügyben alkalmazott matematikai formula típusára való hivatkozás nélkül”: R. v T [2010] EWCA Crim 2439 [91]. Mindamelllett a szakvéleménynek az előfordulás egyszerű gyakoriságára való korlátozása számos hátránnyal jár, beleértve (mint már megjegyeztük) a bizonyíték vádlottra kedvező aspektusai ignorálásának a lehetőségét. E megközelítés kritikáját az üveg-összehasonlítás gyakorlatában lásd Mike Redmayne: i. m. 37–41. o.

szándékában olyan kimenetel, amely irracionális iránymutatás lenne. Még azon vad feltételezés esetén is, amely szerint a fellebbviteli bíróság utasítani gondolja a törvényszéki szakértőket abban, hogyan gondolkodjanak; hogyan tudnának egy ilyen intézkedést mindig rákényszeríteni a törvényszéki szakértők munkájára, mondhatni a saját laboratóriumaik magányában? A legjobb, ami elképzelhető lenne, az a „nem kérdez, nem beszél” gyakorlata, amikor a szakértők a tudományos protokoll jóhiszemű egyetértésében alakítanák ki következtetéseiket, de gondosan elrejtene a „deviáns” valószínűségi okfejtésüket a jogi vizsgálatától. Ez aligha van összhangban az átláthatóság felülbírálatának²⁶ fellebbviteli bírósági beharangozásával, és nem többet kínál, mint egy harmadik legjobb megoldást egy másodosztályú kompromisszumhoz. Minden tekintetben jobb, ha a szakértőket egyszerűen a legjobb bizonyítékok nyújtásában támogatják, amennyire képesek erre világosan, érthetően, nyíltan és átláthatóan, összhangban a tudományos érvényesség, a logika és a módszertan szabályaival.

A fellebbviteli bíróság valószínűségi arányokkal összefüggő elutasítása mögött az az aggodalom rejlik, hogy konkrét adatok hiányában a mennyiségi meghatározások egy majdnem hamis „matematikai valószínűség valószínűségét” okozhatják. „*Ez nem lehet helyénvaló – bosszankodott a bíróság –, mert nem teszi lehetővé az adatokra támaszkodás által a tárgyilagosság elérésére törekvést.*”²⁷ Márpedig a „tárgyilagosság” bonyolult és gyakran visszaélészerűen használt fogalom.²⁸

Elegendő itt azt hangsúlyozni, hogy a számszerű mennyiségi meghatározásnak nem kell feltétlenül magában foglalnia bármilyen alapot az objektivitásra. Amikor a meteorológus a hóesés húszszázalékos esélyéről beszél, le kell szögezni, hogy a tapasztalati világról való bármilyen igazolhatóan objektív tény kifejezése helyett ez egy a megfelelő meteorológiai adatokról és szakértelemről informáló, jövőbeli esemény valószínűségére vonatkozó nyilatkozat. A lánnyomszakértő az R. v T.-ügyben nem lépett fel különösebb igényvel az objektivitás tekintetében abban az értelemben, hogy vitathatatlannak mutatta volna be a megállapításait, vagy olyanoknak, mint amelyek

26 R. v T [2010] EWCA Crim 2439, lásd különösen [108]: „[...] a Bayes-tétel és a valószínűségi arányok alkalmazásának esküdtészek előtti gyakorlata a vélemény alkotása során, a feltárás folyamata és bírósági megvitatása nélkül, ellentétes az igazságszolgáltatás nyilvánosságának elvével.”

27 R. v T [2010] EWCA Crim 2439 [87].

28 További magyarázatért lásd Ian W. Evett: Expert Evidence and Forensic Misconceptions of the Nature of Exact Science. Science & Justice, vol. 36, 1996, p. 118.; Mike Redmayne: Objective Probability and the Law of Evidence. Law, Probability & Risk, vol. 2, 2003, p. 275.

nem a döntés elemeit tartalmazzák. Nyilvánvaló volt, hogy az ítéleti indoklásban kiemelkedően jelentős a T. cipőjének használata és rongálódása súlyának az értékelése. A számszerű mennyiségi meghatározás néha kétségtől kacérkodik a „fals pontosság” vétkével – elképzelve, amint egy meteorológus a „hóesés 23 százalékos esélyét” jóslja. De az R. v T.-ügyben a szakértő a végső következtetésekor túl tág értelemben fogalmazott: a bizonyíték „méréselt alátámasztását” adta az ügyési álláspontnak.

Nagy a kísértés a bíróság mennyiségi meghatározásra vonatkozó aggályát kiváltó okot visszavezetni a szakértő által használt statisztikai adatokkal való nyilvánvaló elégedetlenségre a szakértő négy valószínűségi aránnyal történő számításában. Valóban, a legkoherensebb és leginkább menthető interpretációja az ítélet e bajos kitételeinek az, hogy különös érvelő módszertan (valószínűségi arányok) vagy ténymegállapító bizonyítékprezentáló képlet (a támogatás foka) helyett ellenvetést fejeznek ki a megbízhatatlan adatokkal szemben. A bíróság érvelése szerint: „*Az FSS saját adatbázisának használata nem hozhat megbízható számokat, mivel abba csak 8122 cipő tartozik, miközben nagyjából 42 milliót adtak el minden évben.*”²⁹

Bár sok igazság és bölcsesség van a bíróság ahhoz való ragaszkodásában, hogy „*egy matematikai kalkuláción alapuló megközelítés csak annyira jó, amennyire az alapjául szolgáló adatok megbízhatósága*”, a következtetést támogató adatok helyessége döntően a következtetés természetétől függ.

A kérdés a célra alkalmasság, nem az alkalmasság általában (amely értelmetlen).³⁰ A helyes kérdés az: a szakértő által az R. v T.-ügyben használt adatok elégségesek voltak-e ahhoz, hogy igazolják a szakértő – meglehetősen visszafogott – „méréseltlen támogató” konklúzióját? Talán az adatbázis „csupán” 8122 darabot felmérő összehasonlítása (az egyező méretről egyébiránt a legtöbb társadalomtudós csak álmodik) elégtelen lett volna ahhoz, hogy igazolja az ügyési álláspontot „nagyon erős”-en támogató konklúziót, de a szakértői következtetések az R. v T.-ügyben jóval kevésbé voltak kifejezők. Az a tény, hogy az FSS-adatbázis csak egy kis részét tartalmazza az összes, Egyesült Királyságban eladott cipőnek, valószínűleg nem tartozik a tárgyhoz. A helyes kérdés az: melyik adatbázis teszi lehetővé valószínűleg a

29 R. v T [2010] EWCA Crim 2439 [84]. A legfőbb gond, hogy a minta mérete miatti aggodalom a célcsoportra nézve is rosszul értelmezhető lehet. A közvélemény-kutatások az általános választásokról, például gyakran csak mintegy ezer választónak szavazók tízmillióiból vett mintája, de az ilyen adatok megbízható előrejelzések alapját kínálják mindaddig, amíg a mintákat megfelelően választják ki, és az eredményeket gondosan interpretálják.

30 Vö. a fellebbviteli bíróság Benn-ügyben [2004] EWCA Crim 2100 [44] pontban tett megállapításával: „[...] az adatbázis érvényességének kérdése az elérni kívánt céltől függ”.

legjobb összehasonlításokat a kérdéses feladatot illetően?³¹ A cipőválasztás ugyanis társadalmi és kulturális tényezők által befolyásolt.

A középkorú egyetemi oktatók feltehetően más edzőcipőt vásárolnak, mint a tinédzser diákok. S a bűncselekmények helyszínein leggyakrabban nyomokat hagyó cipők nem a lakosság legkedveltebb darabjai.³² Következésképp, lehet, hogy az FSS-adatbázis – összehasonlítva azoknak a saját cipőit, akiket, mint T.-t, bűncselekmény elkövetésével gyanúsították meg – megfelelőbb forrása az összehasonlító adatoknak, mint az országos értékesítési adatok. Az R. v T.-ügyben a védelem számára a különbség jelentős és egyben kedvező volt: a tárgyaláson a szakvéleményben az FSS-adatbázis használata helyett az országos értékesítési adatokra való hivatkozást a fellebbviteli bíróság jogosan látta olyannak, mint amely megalapozza a T. által az ítélet ellen benyújtott fellebbezésének való helyt adást. A teljes országos adatok (beleértve az utánzatokat és a Foot Locker-beli eladásokat) rendelkezésre állása esetén éppen a védelem szempontjából lett volna vitathatatlanul méltánytalanul hátrányos használni azokat az adatokat, mint inkább az FSS speciális gyanúsított adatbázisát.

Szükségtelen e helyütt bármilyen határozott véleményre vállalkozni az R. v T.-ügyben a szakértői adat és a következtetés megfelelőségének egymáshoz való viszonyáról. Csak azt szeretnénk mondani, hogy a fellebbviteli bíróság észrevételei elmulasztanak igazságot tenni a kriminalisztikai gyakorlatban az összehasonlítás céljának megfelelő adatok kiválasztásának nehézségei és nüanszai között. Amíg a bíróság azért aggódik, mert „*jelenleg elégtelenek az adatok egy lábnyomokra vonatkozó szakvélemény bizonyosabb és objektívebb alapjához*”³³, aligha hasznos „objektív” adatokról beszélni törvényszéki kontextusban. Az adatok választása mindig magában foglal bizonyos mértékű ítéletet arról, hogy egy adott adatbázis az adott célnak megfelel. Mindamelllett az adatokra támaszkodás mindenütt előforduló és elkerülhetetlen. Amikor az orvos szakértő tanú azt tanúsítja, hogy „*Én még sohasem találkoztam ilyen ügygel klinikai gyakorlatom negyven évében*”, ő adatokat használ fel, de „*tapasztalatnak*” hívja őket, inkább megbízva a memóriájában, mint bármilyen valószínűségi számításoknak alávetett hivatalos adatbázis-

31 Egy bonyolult kérdés részletes vizsgálatok mely adatbázist kell használni a nyom analíziséhez. Ehhez lásd Christophe Champod – Ian W. Evett – Graham Jackson: Establishing the Most Appropriate Databases for Addressing Source Level Propositions. Science & Justice, vol. 44, 2004, p. 153.

32 Lásd Terry J. Napier: Scene Linking Using Footwear Mark Databases. Science & Justice, vol. 42, 2002, p. 39.; Matthew Tonkin – John Bond: Step by Step: How Shoe Prints Could Help Police Officers Home in on Suspects. Police Review, February 12, 2010, p. 26.

33 R. v T [2010] EWCA Crim 2439 [87].

ban. Lenne olyan ostoba éppen azt állítani, hogy a memória és a tapasztalat soha nem áll a számszerűsített valószínűségek felett a büntetőperekben, mint inkább ahhoz ragaszkodni, hogy a memória és a tapasztalat mindig előnyösebb, és ki kell szorítaniuk az empirikus adatokat és a számszerűsített valószínűségeket a tárgyalóteremből.

Mi a teendő?

Az R. v T.-ügy a legalapvetőbb, legidősebb és legnehezebb kérdésekből vet fel néhányat a kriminalisztikai bizonyítás területén, és ennek a büntetőeljárásbeli tényállás-megállapítással való kapcsolatáról. A fellebbviteli bíróság azon határozott iránymutatásai, amelyek szerint a szakvéleményt transzparensszerűen kell megírni, a szakértői megállapításokat adekvát adatokkal, megfelelően alá kell támasztani, és az esküdteket nem szabad félrevezetni statisztikai bizonyítékokkal, az alapvető elvek értékes figyelmeztetései, amelyekre minden törvényszéki szakértőnek és büntető igazságszolgáltatási szakembernek figyelnie kell. Mindamelllett, ez a cikk sok tekintetben vitába szállt a fellebbviteli bíróság R. v T.-beli érvelésével. Nehéz elhinni, hogy a bíróság tényleg korlátozni akarta a szakértőket olyan területeken, mint a lábnymóvizsgálatok, hogy elbizonytalanítsa – és potenciálisan félrevigye – azokat a következtetéseket, amelyek csak azt állítják, hogy a terhelt cipői (vagy bármilyen más) „okozhatták” a kérdéses nyomokat. Még nehezebb elhinni azt, hogy a bíróság meg akarta tiltani a szakértői bizonyítás valószínűségi arányokkal való kapcsolatának óvatos és kiegyensúlyozott megközelítését, egy módszert, amely már teret nyert az igazságügyi szakértői közösségen belül³⁴, és az egyesült királyságbeli Association of Forensic Science Providers által jelenleg is jóváhagyott.

Ha az igazi kifogás a számszerű mennyiségi meghatározás, a bíróságnak el kellett volna magyaráznia, miért a mennyiségi meghatározás problematikus, még a tárgyilagosság vagy a fals precizitás indokolatlan követelése hiányában is. A szakvéleményekben felhasznált adatok minősége kritikus ellenőrzésének előmozdítása az angol jogban az R. v T.-ügy pozitív hozadéka. A fellebbviteli bíróság azonban rossz ösvényre lépett, amikor elmulasztotta megkérdezni a leginkább helyénvaló kérdést az adatok és a konkrét, kikövetkeztetett konklú-

³⁴ Lásd Graham Jackson: Understanding Forensic Science Opinions. In: Jim Fraser – Robin Williams (eds.): Handbook of Forensic Science. Willan, 2009; Bernard Robertson – Tony Vignaux: Interpreting Evidence: Evaluating Forensic Science in the Courtroom. Wiley, 1995.

ziók közötti kapcsolat természetéről, előrehaladva a jelen ügyben. Az R. v T.-ügy szigorúan vett lényege az, hogy a meglévő adatok jogosan elégtelenek ahhoz, hogy lehetővé tegyék a lábnymszakértőknek a valószínűsítési módszerek használatát, beleértve a valószínűségi arányokat, amikor szakvéleményeket készítenek, vagy vallomást tesznek a tárgyaláson. A cikket meghatározó okok miatt reméljük, hogy a fellebbviteli bíróság a lehető legkorábbi alkalommal újragondolja ezt a döntést. Mindeközben nyugtalanok vagyunk, hogy a bíróság néhány általánosabb nyilatkozata meghiúsíthatja a szakértői bizonyítékok esküdszéki megértését, kockáztatva az igazságszolgáltatás tévedéseinek lehetőségét is, ha kivetíti a szakértelem más területeire és formáira. Nincs ok arra a jogban, amiért a tévelygő véleményeket és megjegyzéseket engedni kell, hogy a legjobb szakértői gyakorlatot rombolják. Megkíséreltük azt megfogalmazni, hogy a fellebbviteli bíróság mélyebb szándékait és saját egyértelmű elvi kijelentéseit érvénytelenítené, ha a törvényszéki szakértők és a jogászok, akik őket vezetik, elfogadnák az R. v T. bármely olyan megtévesztő olvasatát, amelyet ez a cikk kifejtett és elutasított.

Fordította: Grósz Tamás